

10. “*Geldi Bir Devre-i Matem Şiire*”: Ölümü üzerine yazılanlar çerçevesinde Muallim Nâci biyografisini yeniden düşünmek

Mesut KOÇAK¹

APA: Koçak, M. (2022). “*Geldi Bir Devre-i Matem Şiire*”: Ölümü üzerine yazılanlar çerçevesinde Muallim Nâci biyografisini yeniden düşünmek. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (28), 144-155. DOI: 10.29000/rumelide.1132528.

Öz

Bu çalışma, Muallim Nâci'nin biyografisini, ölümü üzerine yazılan yazılar çerçevesinde yeniden inceleme fırsatına odaklanmaktadır. Ayrıca modern bir tür olarak biyografi yazmanın sorunlarını, özellikle Türk edebiyatı tarihlerinin Muallim Naci'yi tanımlama biçimleriyle ilgili olarak tartışmaktadır. Muallim Nâci'nin belli başlı edebiyat tarihlerinde "tek ve değişmez" bir konu olarak nasıl dondurulduğunu ve lineer bir çizgide tarihselleştirildiğini örneklerle sunmaktadır. Özelde Nâci'yi, genelde tüm Türk edebiyat tarihini modernist bir tavırla ve Avrupa merkezli bir yaklaşımla sunmanın nasıl kısır bir kanonik döngüye dönüştüğünü vurgulamaktadır. Şinasi ve Namık Kemal ile başlayan ve Recâizade Mahmud Ekrem ile devam eden Türk edebiyatının modernleşmesinin yarattığı tek sesliliğe eklenen Türk edebiyatı tarihi yazımının Nâci'yi değersizleştirmesini ve ötekileştirmesini örneklerle incelemektedir. Çalışma, söz konusu kanonik tutumu ve yerleşik algıyı aşmanın bir yolu olarak çok sesli bir biyografik okuma önermektedir. Bu bağlamda, Mikhail Bakhtin'in romanların değerini ortaya çıkarmak için önerdiği "çok seslilik" kavramının biyografi yazımında sunacağı olanaklara dikkat çekmektedir. Tek sesli, değişmez ve lineer bireysel anlatıyı aşmanın ve gerçek nesnellığe ulaşmanın özneyi farklı ilişkiler ağının bir parçası olarak görmekle ve onu hayatın çoksesliliğine paralel bir anlatı ile metinleştirmekle mümkün olduğunu iddia etmektedir. Bu amaçla Muallim Nâci'nin ölümü üzerine farklı yazar ve şairler tarafından yazılmış metinlerde ve çeşitli haber, makale ve şiirlerde üretilen söylemleri analiz etmektedir. Dolayısıyla farklı bakış açıları ve ilişkiler ile çeşitli görme biçimlerinin oluşturduğu çoksesliliğin, yerleşik imajın dışında nasıl bir Nâci imajı oluşturduğunu göstermeye çalışmaktadır. Sonuç olarak, modern ve hümanist bireysellik anlayışının değişmeyen, monoton, lineer bir birey anlayışını öngörmesine karşı insanı kendi gerçekliği içinde tanımının daha önemli olduğunu ve bu eksikliğin modern biyografilerin en sorunlu yönü olduğunu vurgulamaktadır.

Anahtar kelimeler: Muallim Nâci, çokseslilik, biyografi, Türk edebiyatı tarihi, kanon

“*Geldi Bir Devre-i Matem Şiire*”: Reconsidering the biography of Muallim Naci within the framework of the articles written on his death

Abstract

This study focuses on the opportunity to re-examine Muallim Nâci's biography within the framework of the writings on his death. It also discusses the problems of biography writing as a modern genre, especially in relation to the way in which the histories of Turkish literature define Muallim Naci. The article presents with examples how Muallim Nâci was frozen as a "single and unchangeable" subject in major literary histories and historicized in a linear line. It emphasizes how presenting Nâci in

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (İstanbul, Türkiye), mesut.kocak@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6802-1762 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 15.05.2022-kabul tarihi: 20.06.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1132528]

particular, and the entire history of Turkish literature in general, with a modernist and Eurocentric approach turns into a vicious canonical cycle. The study examines the devaluation and marginalization of Nâci by the historiography of Turkish literature, which has been added to the monophony created by the modernization of Turkish literature, which started with Şinasi and Namık Kemal and continued with Recâzade Mahmud Ekrem. The study proposes a polyphonic biographical reading as a way of transcending this canonical attitude and established perception. In this context, It draws attention to the possibilities that the concept of "polyphony" proposed by Mikhail Bakhtin to reveal the value of the novels will offer in biography writing. The article claims that it is possible to overcome the monophonic, unchanging and linear individual narrative and achieve real objectivity by seeing the subject as a part of the network of different relations and texting it with a narrative parallel to the polyphony of life. For this purpose, it analyzes the discourses produced in the texts written by different authors and poets and in various news, articles and poems on the death of Muallim Nâci. Therefore, it tries to show how the polyphony formed by different perspectives and relationships and various ways of seeing creates a Nâci image apart from the established image. As a result, the study emphasizes that it is more important to know people in their own reality, and that this deficiency is the most problematic aspect of modern biographies, instead of the modern and humanist understanding of individuality predicting an unchanging, monotonous and linear understanding of individual.

Keywords: Muallim Naci, polyphony, biography, history of Turkish literature, canon

Giriş

Seneca'nın meşhur "Ölüm her şeyi eşitler" sözünün dolaylı anlamı hayatın eşitsizliklerle dolu olduğudur. Seneca, "modern hümanist bireylik anlayışı"na şahitlik etseydi yine de ölümün her şeyi eşit kıldığını söyler miydi acaba? Zira, modern bir tür olan biyografi, söz konusu bireylik anlayışının "tekil ve değişmez" kimlik tasavvurunu (Kırmızı, 2013, s.15) hayatla sınırlı bırakmayarak ölüm sonrasında da sürmesine neden oluyor. "Tekil ve değişmez" kimlik dini, ilmi, siyasi otoriteler aracılığı ile tesis edilmeye çalışılıyor. Bireyin hayatı, biyografin nesnesi olarak doğumundan ölümüne doğru uzanan lineer bir çizgide hem tarihselleştiriliyor hem de sabit ve değişmez kılınıyor.

Edebiyat söz konusu olduğunda ise devreye kanon giriyor. (Bkz.: Anar, 2013) Kanonu ise eleştirmenlerden yaynevlerine, akademiden edebiyat tarihlerine kadar geniş bir yelpazedeki otoriteler üzerinden okumak mümkün. Edebiyat kanonunu belirleyen bu otoritelerden bilhassa edebiyat tarihçisi ve biyograf (ki, bunların çoğu akademisyen ya da araştırmacıdır) yazarı dondurarak onu lineer bir tarih çizgisi içinde, başlangıcı ve sonu belli bir dizgede üretip sabitliyor. Bu sabitlenmiş özne, ölüm sonrasına taşmak suretiyle bireyin kimliğiyle bütünleşik hâle gelebiliyor. Hâlbuki "birey birbirleriyle çatışabilen öğelerden oluşan zengin bir kültürel kaynak çeşitliliği içinden benliğini inşa ediyor" (Kırmızı, 2013, s. 13) ve bu benlik çok yönlü, karmaşık, lineer olmayan bir nitelik taşıyor. Farklı ilişkiler ağının belirleyiciliğinin de etkili olduğu bireyin, "farklı çoğul öznelerin parçası olabil[eceği]" (Førland, 2008, 20) unutulmaması gereken bir gerçeklik olarak ortada duruyor. Dolayısıyla biyolojik ve toplumsal bir varlık olması hasebiyle değişim hâlinde olan bireyin kimliği hem zamanla birlikte hem de bakılan yere/yöne göre değişebilecek bir nitelik taşıyor. Hâl böyle olunca özellikle toplumun gözü önünde olan yahut tarihe / kültüre mâl olmuş şahsiyetlerin hayatlarının bu gerçekliğe uygun şekilde irdelenmesi, biyografilerine bu gözle bakılması çok daha fazla önem arz ediyor. Hele hele hayatları tarihsel ve toplumsal kriz anlarına, büyük değişim ve dönüşüm zamanlarına tekabül etmiş şahsiyetlerin biyografilerini değişik cephelerden yeni yaklaşımlarla ele almak neredeyse zorunlu hâle geliyor. Aksi

hâlde, kendi tarihsel gerçekliğiyle örtüşmeyen, bireysel ilişkilerinden ve bu ilişkilerin etkilerinden azade, devrinin ruhundan soyutlanmış, tek sesli ve tek boyutlu bir "yapay insan" profiliyle karşı karşıya kalmak kaçınılmaz bir hâl alıyor. Hayatın çok sesliliği ve çok yönlülüğünü iskalayan, insan ruhunun ve biyolojisinin değişkenliğini daima hesaba katıp sosyal hayatın karmaşık ilişkilerinin insan üzerindeki etkilerini yöntemin parçası hâline getirmiş biyografilerin tarihsel gerçekliği içindeki insanı yakalayabilme olasılığı daha fazla görülüyor. Bu bağlamda biyografisi yazılacak insanla ilgili özel bir an'a odaklanmak ve farklı insanların görüşleri, farklı metinlerdeki görme biçimleri ve bunların ürettiği metinsel gerçeklik üzerinden o insana bakmak "çoksesli (polifonik)"² bir biyografi ortaya çıkarabilir. Bu çalışma, Tanzimat sonrası Türk edebiyatının en renkli simalarından biri olan Muallim Nâci'ye ölümü üzerine yazılan yazılar, yapılan haberler, düşülen tarihler ve kaleme alınan mersiyeler üzerinden, farklı metin türleri ve görme biçimlerinin çoksesliliği ile bakmayı ve onun biyografisini söz konusu metinler üzerinden okumayı amaçlıyor. Böylece Muallim Nâci'nin hayatının lineer, tekil, değişmez bir biyografik anlatıya direnen, dondurulmuş metinselliğe tarihsel gerçekliği ile karşı koyan bir nitelik taşıdığını göstermeyi amaçlıyor. Ayrıca İbnülemin Mahmud Kemal'in (İnal, 2000, 1433) "Aleyhinde, lehinde pek çok söz söylenen, haklı ve haksız tenkid edilen, tarafgirâne medh, yahud garazkârane kadh olunan" şair ve yazarların en ileri gelenlerinden biri olduğuna dikkat çektiği Nâci'nin "farklı çoğul öznelere parçası olma" yönüne odaklanacak çalışma bilhassa Türk edebiyatı tarihlerindeki Muallim Nâci anlatılarını tartışmaya açmayı hedefliyor.

Türk edebiyatı tarihlerinde Muallim Nâci'nin alımlanışı

Muallim Nâci, kısa sayılabilecek hayatına rağmen Türk edebiyatı üzerinde derin izler bırakmış şahsiyetlerdendir. Bilhassa Ahmet Midhat Efendi'nin damadı olduktan ve *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin kısm-ı edebîsinin sorumluluğunu üstlendikten sonra genç şairlerin şiirlerini geliştirmek için seçtiği usûl, hakkındaki olumlu yahut olumsuz kanaatlere de zemin hazırlar. Klasik şiire açtığı alan, gelenekle irtibatı kesmeden yeni bir şiir kurma tavrı ile Recâizâde Mahmud Ekrem'le aralarına giren soğukluk Nâci'nin önce *Tercümân-ı Hakikat* kariyerini bitirir. Genç yaşında bir hayli "selis" şiirler yazan ve etrafında birçok genci toplayan bu yetenekli şairin bütün bir edebî kariyerini belirleyen şey ise Recâizâde Mahmud Ekrem'le girdiği kalem kavgaları olur. Şiirleri, dile vukûfiyeti, tercüme kabiliyeti, yenilikçiliği ile birkaç gömlek üstün olduğu "Üstad Ekrem"le girdiği kalem kavgaları sebebiyle üzerine bir "eski taraftarlığı" etiketi yapıştırılır. Bu etiket, Şinasi-Namık Kemal çizgisinde gelişen ve Recâizâde Mahmud Ekrem ile devam eden yeni edebiyat kanonunun dışına itilmek anlamına da gelir. Devrin edebiyat kamusunda -bilhassa *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinin edebiyat kısmını yönettiği yıllarda- hızla yükselen şöhreti ve yayılan etkisi ile kendine mahsus bir yer edinen Muallim Nâci, "Üstad Ekrem"den fazla olan yeteneğinin ve onu aşmaya başlayan şöhretinin bedelini "eski taraftarlığı" yaftası ile kanonun dışına itilerek öder. "Üstad Ekrem"in Nâci'ye olan öfkesi -ki bu öfkenin kaynağı kuvvetle muhtemel Nâci'nin yükselen şöhreti ve etkisi karşısındaki kıskançlıktır- öyle büyüktür ki ölümünden sonra bir dükkân camında gördüğü resmine bakıp "zavallı Nâci" diye üzülen Abdülhak Hamid'e "Niçin zavallı diyorsun? O daima zavallı idi" diyecektir. Recâizâde'nin bu öfke dolu tavrı basit bir kırgınlık olmanın ötesinde, kanonik bir ötekileştirmenin göstergelerinden biridir ve sonraki yıllarda yazılan

2 Orkestralama: Bakhtin'in müzik terminolojisinden ödünç aldığı en ünlü terim "polifonik" romandır, ama bunu başarma aracı orkestralama değildir. Müzik ["roman bir dönemin yaşamının ansiklopedisidir" tanımında içerildiği şekliyle] görme edimin den [Bakhtin'in "roman dönemin tüm toplumsal seslerinin azami ölçüde eksiksiz kayıdır" diyerek yaptığı yeniden tanımlamayla] *işitme edimine* geçme metaforu- dur. Bakhtin'e göre bu çok önemli bir değişikliktir. Sözel/isitsel sanatlarda bir iletişim edimine tekil kazandıran, bu edimin "armonik sesleri"dir. Bir müzik parça sınıfı partiyonu olarak kavranan roman içerisinde, tek bir "yatay" mesaj [melodi] birçok şekilde dikey olarak armonileştirilebilir ve kendi sabit ses perdelerine sahip olan bu partiyonların her biri de, notaların farklı enstrümanlar arasında dağıtılmasıyla başkalaştırılabilir. Orkestralamanın olanakları, metnin herhangi bir parçasına [segment] neredeyse sonsuz bir değişiklik kazandırır" (Bakhtin, 2001, 38).

edebiyat tarihlerinin birçoğunda da Nâci'ye karşı bu ötekileştirme sürdürülür. Edebiyat tarihlerinde Recâizâde Mahmud Ekrem ve Abdülhak Hamid'in anlatıldığı bölümlerde kullanılan kelime ve sıfatlarla Muallim Nâci'nin anlatıldığı bölümlerde kullanılan kelime ve sıfatların analizi dahi edebiyat kanonunun nasıl yerleşik bir müessese meydana getirdiğini göstermeye yetecektir.

İsmail Habib Sevük, (1944, 81) *Tanzimat ʻtan Beri Edebiyat Tarihi I* adlı kitabında Muallim Nâci'yi eski ve maziye merbut olmakla, yeni edebiyatın Ekrem ve Hamid gibi büyük şöhretlerine savaş açmakla, eski zevke sadık bir maziperest olmakla, Kemal-Hamid mektebi ile Servet-i Fünûn arasında bir fasıla olmakla suçlar. Üstelik Namık Kemal ve Abdülhak Hamid'in yurtdışında olduğu bir dönemde bütün meydanın Nâci'ye kaldığını, çok hassas, çok derin, çok muhayyileli bir şair olmadığı için de basit ve anlaşılır şiirler yazıp âme tarafından daha kolay anlaşılıp şöhret bulduğunu yazar. İsmail Habib, Nâci'ye dair değerlendirmelerinde kelimenin tam anlamıyla insafsızdır. Recâizâde'nin şiirlerine nazaran ve ondan çok daha önce yeniliğe açılan şiirleri mündemiç *Ateşpâre*'sini bile alaylı bir dille eski edebiyat numunelerinden daha mübalağalı olarak tenkit eder. Hâlbuki yeniliğin öncülerinden ve “üstad” olarak görülüp yüceltilen Recâizâde'nin o güne kadar yazdığı kitapların hiçbiri yenilik bakımından Muallim Nâci'nin *Ateşpâre*'sinin yanına yaklaşamaz.³ İsmail Hakkı Bey de (İnal, 2000, 1435) daha 1895 yılında “İtiraf etmelidir ki bugünkü şairlerimiz miyanında bir iki tanesi istisna edilecek olursa merhum derecesinde iktidar-ı edibâneyi hâiz bir şâir daha gösterilemez. [...] En güzel, en metin eş'arı *Ateşpâre*'sindedir” sözleriyle Nâci'nin devri içindeki yerini teslim eder. Dolayısıyla İsmail Habib'in edebiyat tarihinde Muallim Nâci'ye bakışı insafsız olduğu kadar da kanoniktir. Üstelik Sevük'ün tarihinde Nâci'ye bakışıyla Abdülhak Hamid ve Recâizâde Mahmud Ekrem'e bakışı birlikte değerlendirildiğinde bu kanonik tutum çok daha belirgin hâle gelir.

Türk edebiyatı tarihlerinde Sevük sonrasında da Muallim Nâci giderek kemikleşen bir eskinin taraftarı olma, sanatkâr ol(a)mama, devrinin gerisinde kalmış olma gibi suçlamalarla anlatılır. Bu bağlamda Ahmet Hamdi Tanpınar'ın (Tanpınar, 2009, 529) edebiyat tarihinde Nâci'ye ayırdığı yer ve ona dair üslubu müstakil bir başka değerlendirmeyi bekler. Tanpınar, Muallim Nâci'den bahsederken onun dili ve vezni (aruzu) bir alet gibi kullandığını; bu bakımdan bir sanatkârdan ziyade bir zanaatkâra yakın göründüğünü ve bu sebeple devrinin birçok hususiyetlerinin ötesinde kaldığını belirtir.

Tanpınar'ın (Tanpınar, 2009, 530) bir hayli öznel ve açıkça tarafgir tutumuna tezyif de eşlik eder yer yer. Nâci'nin gecikmişliğine ve yetişmesindeki eksikliklere bilhassa vurgu yapar ve onu “megaloman” ve “taşralı” olarak niteler. Tanpınar, (Tanpınar, 2009, 530-531) şairliğini beğenmemesine ve yetersiz görmesine karşın Recâizâde Mahmud Ekrem'e gösterdiği müsamahakâr ve anlayışlı tavrı Nâci'ye göstermemesi bir yana neredeyse alkolik demeye yaklaşan ifadelerle Nâci'yi muvazenesiz bir “hypersensible” olarak tanıtmaya ise Recâizâde ile başlayan kanonik tavrın zamanla nasıl yerleşik hâle geldiğinin başka bir örneğidir. Üstelik Tanpınar'ın görüşleri Recâizâde'den de İsmail Habib'den de daha etkilidir ve Muallim Nâci'nin dondurulmasında ve biyografisinin “tekil ve değişmez” bir nitelik kazanmasında çok daha etkilidir. Nâci ölümünün üzerinden geçen yarım asırlık süreden sonra “Şinasi'nin çizdiği millî uyanış hudutlarını[n] ger[il]miş, hayatın her tarafına tesire başlamış” (Tanpınar, 2009, 532) olduğu bir çağda *Tercümân-ı Hakikat*'i “eskinin ocağı” yapmak suretiyle (Tanpınar, 2009, 534) bu yeniliğin karşısında bir şahsiyete dönüştürülmüştür Tanpınar'ın edebiyat tarihinde.

³ M. Kayahan Özgül *Ateşpâre* yayımlanana kadar Recâizâde Mahmud Ekrem'in yayımladığı şiir kitaplarını değerlendirir ve şu sonuca varır: “Ekrem Bey'in buraya kadar anılan şiir kitaplarının hiçbiri yenilik ve orijinallik bakımından Nâci'nin *Ateş-pâresinin* yanına yaklaşamaz” (Özgül, 2016, s. 33).

Muallim Nâci'yi İsmail Habib Sevük'e ve Ahmet Hamdi Tanpınar'a nazaran daha itidalli alımlayan edebiyat tarihlerinde dahi yukarıda söz konusu edilen dondurulmuş ve lineer biyografik anlatının etkileri görülür. Sevük ve Tanpınar da dâhil olmak üzere neredeyse bütün edebiyat tarihlerinde Recâizâde'nin eski tarzda yazdığı şiirlere vurgu yapılmazken ve bunlar üzerinde durulmazken Muallim Nâci'nin bu tarz şiirleri bilhassa vurgulanır. Recâizâde biyografilerinin aksine Nâci'de görülmeyen yahut ön plana çıkarılmayan nokta ise onun yenilik vadisinde yazdığı şiirlerdir. Bu bağlamda müstakil bir araştırmanın konusu olabilecek bir diğer husus ise şairin kamusal, tarihsel ve estetik değerinin Avrupa merkezci bir anlayışla ölçülmesidir. Örneğin Kenan Akyüz, "Tanzimat devrinde, daha çok eski şiirin temsilcisi olarak ün salmasına rağmen Batılı tarzda da başarılı örnekler vermiş olan tek şahsiyet" in (Akyüz, 54) Muallim Nâci olduğunu söylerken başarıyı Batılı tarza bağlar. Akyüz de geriye doğru Tanpınar ve Sevük'ün görme biçimini sürdürür. Akyüz, Nâci'nin aydın bir aileye mensup olmamasını, yetişme ve gelişme çağında İstanbul'un aydın çevresinden uzak kalmasını tıpkı Tanpınar gibi büyük bir eksiklik olarak görür. Ayrıca *yeni edebî akımlardan* zamanında haberdar olmaması, Fransızca'yı geç öğrenmesi ve Batı edebiyatı ile erken temasa geçememesi gibi sebepler de Nâci'nin eskide kalmasının gerekçeleri olarak dile getirilir. Buraya kadar kendini gösteren seçkin tavrın alt metnindeki Avrupa merkezci bakış açısı ile giderek belirginleşir: Ona göre Nâci Fransız edebiyatını tanıdıktan sonra Batı edebiyatının da değerini anlamış, bu *gecikmişlikle* tam bir *dönüş yapmanın imkansızlığı* içinde ortalama bir yol tutturmuş ve edebiyatta *kısmi bir modernleşme* yolunu seçmiştir.⁴ (Akyüz, 1995, 55) İfadelere dikkat edilirse yeni-eski diyalektiğinin birinci ucuna Avrupa edebiyatları ve bu edebiyatın sınırları içindeki akımlar, diğer ucuna geleneksel edebiyat (Divan edebiyatı) ve buna bağla estetik oturtuluyor ve değer ilkinde atfediliyor. Hâlbuki yeni araştırmalar göstermektedir ki Nâci, Şinasi'den başlamak üzere edebiyat ve bürokrasi ricalinin Doğu ile Batı'yı birleştirme fikrini kendi nesli içinde en iyi anlayanlardan ve uygulamaya koyanlardan biri olmuştur.⁵ Üstelik Şinasi'den başlayarak bütün bir yeni edebiyat kamusunun birincil sorunu olan Türkçenin bir yazı dili hâline gelmesi, konuşma dili ile yazı dili arasındaki mesafenin kapanması meselesinde de belki ilk defa teori ve pratik birleşimini Nâci'de görürüz. Tek başına bu büyük mesele dahi onu "eski taraftarı", "gecikmiş", "taşralı" olmaktan yeniliğin en büyük mümessillerinden yapmaya yetecekken görmezden gelinir yahut üstün körü geçilir. Ali Canib'in "Recâizâde Ekrem Bey'in meselâ La Fontaine'den yaptığı sâkin ve rakik tercümelemlerle Nâci'nin Hügo'dan, Sully Prudhomme'dan ıktibas ederek yazdığı şiirler arasında mukayese bile yapmak kabil değildir. O kadar fevkalâdedir" (Yöntem, 1944, 19) tespiti bile tek başına onun hem kendi diline hem de Fransızcaya hakimiyeti bakımından çağdaşlarından ne derece önde olduğunu göstermeye yeter.

Muallim Nâci hakkında bilhassa 1970 ve sonrası yapılan müstakil doktora çalışmaları ve monografik incelemeler onun hakkındaki ezberlenmiş kanaatleri giderek daha itidalli bir söylem hâline getirir. Buna rağmen "eski taraftarlığı", "içkiye düşkünlüğü", "eski şekil ve mazmunlar arasında kalmak" gibi kalıp ifadeler tekrarlanmaya devam eder. Zaten söz konusu itidalli söylem de edebiyat tarihlerine Tanpınar'ın (Tanpınar, 2009, 544) bütün alçaltıcı ifadelerinin yanında "mutlak eski taraftarlığımı masal" olarak görme hoşgörüsü ile eksikliğini dil üzerindeki ısrarlı çalışmalarıyla telif etme yönüyle ilerler. Örneğin İnci Engin'in Muallim Nâci'yi "Yeni Şiire Tepki" başlığı altında ele alır ve "Recâizâde ve Hâmid ile aynı nesilden olan Naci, onların temsil ettiği romantik ve yeni akımın karşısında gerçekçiliği ve eskiyi savunur." cümlesiyle öteden beri dondurulmuş, tekil ve değişmez kılınmış Nâci imgesini tekrarlar. Engin'in "esnaf çocuğu", "eksik eğitim görmüş", "içkiye düşkün", "Batı ile geç karşılaşmış", "dağmık" vb. tanım ve değerlendirmeleri arasında diğer bütün olumlu nitelikleri kaybolur.⁶ Hâlbuki kaynakları

4 Vurgular bana ait.

5 Hâlbuki, şairin 'tarik-ı revîş-i tâze'yi seçmeyişi 'vâdi-i kadim'i seçtiği gibi asılsız bir çıkarımla değerlendirilir" (Özgül, 2016, 36)

6 İnci Engin'in "Batı ile geç karşılaşmış" olmasını dipnotta Abdülhak Hâmid'in hatıralarındaki ifadeleri üzerinden dile getirir. "Şâir-i âzam"ın tespitlerinin doğru kabul edilmesi ve tartışmaya açılmaması, Hamid-Ekrem ikilisinin görüşlerinin

arasında yer alan ve Nâci üzerine ilk derli toplu ve ciddi çalışmalardan biri olan Celal Tarakçı'nın çalışması son derece yol gösterici ve objektiftir Nâci hakkında: "İfrat" ve "tefrit"ten kaçınıp kendi geçmişiyse barışık şekilde bir "itidal" yolu tutmaktır Tarakçı'ya göre Nâci'nin gittiği yol.⁷

Mezkûr edebiyat tarihleri içinde -tam bir edebiyat tarihi niteliği taşımamakla birlikte- dondurulmuş tekil ve değişmez Muallim Nâci değerlendirmesi dışına çıkan önemli isimlerden biri Orhan Okay'dır. Nâci hakkında alçaltıcı ve ötekileştirici ifadeler kullanmayan, objektif yaklaşımı ve akademik duyarlılığı koruyan Okay, kanonun sınırlarını bir hayli zorlar. "Naci'nin eskiyi, Ekrem'in yeniye temsil ettiği şeklinde sathî ve kategorik bir değer yargısı"nın tenkit ederek Nâci'nin "form bakımından geleneğe bağlı şiirlerinde bile duyguların yeni ifade tarzlarını aradığı"nı, "şekil olarak da Fransız nazmını andıran, hatta daha da orijinal şiir denemelerine giriş"tiğini dile getirerek onun "birçok şiirinde Ekrem'den daha güçlü bir şair olduğu muhakkaktır" (Okay, 2015, 138) der. Buna rağmen Nâci'nin şiirinin eski mazmunlar arasında kalmış bir şiir olduğunu söylemekten kendini alamaz.⁸ Hâlbuki yukarıda da ifade ettiğim gibi *Ateşpâre*'ye gelinceye kadar Recâizâde Mahmud Ekrem'in şiirleri orijinallik ve yenilik bakımından onun şiirlerinden çok daha fazla klasik şiirin dünyası içindedir. Görülüyor ki, Ekrem-Hâmid ikilisinden başlamak üzere büyük oranda modernist olan yerleşik edebiyat kamusunun dondurup sabitlediği Muallim Nâci imajı, müstakil çalışmalar arttıkça kırılmaya başlıyor. Onun kayınpederi Ahmet Midhat'la asıl kader ortaklığı bu olsa gerek.⁹ Müstakil çalışmalarla ortaya çıkan atonal çokseslilik Nâci'yi farklı çoğul öznelere parçası ve kültürel kaynak çeşitliliği içinden görmeyi de beraberinde getiriyor.¹⁰

Ölümü üzerine yazılanlar çerçevesinde Muallim Nâci biyografisini yeniden düşünmek

Çokseslilik zamana yayılarak meydana gelebileceği gibi belli bir zaman ve mekânda da ortaya çıkabilir. İnsanın varoluş serüveninin doğumdan sonra belki de en önemli hadisesi ölümdür. Kültürü meydana getiren normatif değerler manzumesi içerisinde ölüm de kendi anlam dünyasını oluşturur. Doğuma, erginliğe, başarıya, evliliğe, aileye vs. yüklenen anlamlar gibi ölüme de anlamlar yüklenir ve onun ortaya çıktığı zaman ve mekân içinde yatay ve dikey boyutlar ortaya çıkar. Dikey olarak o kültürü meydana getiren zihniyetin ölüme ve ölene bakışının tezahür biçimleri kendini gösterir. Din başta olmak üzere, bütün bir değerler manzumesinin ölüm ve ölü karşısındaki öğrenilmiş kalıpları kendini gösterir. İslam geleneği içerisinde dikey boyutla ilgili akla ilk gelen kalıplar ölümü sabırla karşılamak, ölüyü hayırla ve iyilikle anmak başta olmak üzere ölümünün üzerinden geçen süreye göre yedisinde, kırkında ve elli ikisinde onu hatırlayıp ardından hayır ve hasenatta bulunmaktır. Yatay düzlemde ise hiyerarşik ya da kurumsal olmayan, tamamen bireysel ve özerk söz ve eylemler ortaya çıkar. Dikey, dolayısıyla hiyerarşik

- makul ve makbul; Nâci'nin onlar hakkındaki düşüncelerinin ise bir davranış, mizaç problemi olarak telakki edilmesi ve anlatının böyle bir kanonik tutum üzerinden inşa edilmesi de başka bir inceleme konusudur. Bkz.: (Enginün, 2013, 520, 521).
- 7" Nâci, cemiyetimizin medeniyet değiştirmeye çalıştığı buhranlı bir devrinde yaşar. Cemiyeti saran buhran onu da etkiler. Buhrandan kurtulmak için gayret gösterir. Geri kalışımızı kabul, eskiyi bütünüyle yok saymayı reddeder. Avrupa'dan yararlanmak gerektiğine inanır, bu medeniyeti bütün müesseseleriyle almayı düşünmez. Hiçbir şeye "ifrat" ve "tefrit"i hoş görmez. "İtidâl" yolunu tercih eder" (Tarakçı, 2009, 567). Ayrıca Bkz.: (Tarakçı, 1994).
- 8" Eski divan mektebinin olduğu kadar yenileşme dönemi gruplarının da dışında kalan Muallim Naci (1850-1893), biraz da Ekrem ve etrafındakilerle girdiği edebî münakaşalarda muhafazakârların cephesinde görüldüğü için şiirimizin yenileşme döneminde hep geri planda düşünülmüştür. Ashında yeniliklere kapalı olmayan Naci, belki baştan beri farkına varmadan, aralarında kaldığı çevrenin, belki de bahsettiğimiz münakaşaların doğurduğu psikolojik tepkinin tesiriyle şiirinde çok defa eski şekil ve mazmunlar arasında kalmıştır" (Okay, 2015, 67-68).
- 9 Orhan Okay'ın kendi alanında kült bir esere dönüşmüş *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi* adlı çalışmasına (1975) kadar Ahmet Midhat'ın Türk edebiyatı tarihlerindeki alımlanışı da büyük oranda görmezden gelme, tezyif ve tahkir üzerine kurulmuştur. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* bunun en tipik ve önemli örneklerinden biridir.
- 10 Bu bağlamda son dönemde yapılmış iki önemli çalışma için Bkz.: Ahmet Yıldırım, *Muallim Naci'nin Şiirleri Üzerine Bir İnceleme*, Adıyaman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adıyaman, 2021; Erdal Bozdağ, *Muallim Naci'nin Düşünce Dünyası ve Tanzimat Yenileşmesindeki Yeri*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya, 2020.

ve kurumsal kalıpların dışında, doğrudan doğruya ölüm karşısındaki insani tavrı ve ölen karşısındaki duygu ve düşünceleri ortaya çıkarır bu yatay düzlem. Bu bağlamda tümel değil tikel, kurumsal değil özerk, tekil ve değişmez değil çoğul ve değişken, tonal değil atonal ve tek sesli değil çokseslidir. Bilhassa modernite ile birlikte toplumsal hayatın en önemli parçalarından olan basın-yayın bu çoksesliliği beslemiştir. Sözlü kültürde görülmeyen ölüm ilanları, taziye mesajları, makaleler, köşe yazıları, -ağıttan farklı olarak- kıtalar ve mersiyeler, resim/fotoğraf gibi görsel paylaşımlar, kısacası farklı türler içinde ölüm karşısındaki duygu ve düşünceleri dile getirme büyük bir çokseslilik meydana getirmiştir. Ölen kişinin kimliğine bağlı olarak düşülen tarihler, yazılan makaleler, şiirler, ilanlar ve yapılan haberler, bireysel duygu ve düşüncelerin meydana getirdiği çokseslilikten daha ötede farklı görme biçimlerinin meydana getirdiği bir çokseslilik yaratır. Muallim Nâci'nin ölümü sonrasında da devrin matbuatında böyle bir çokseslilik ortaya çıkmış, farklı isimler, farklı türlerle/görme biçimleriyle Nâci'ye dair duygu ve düşüncelerini dile getirmiştir. Bu çokseslilik içinden bakmanın, yukarıda tartışmaya açtığım yeni edebiyat kanonunun dondurduğu, tekil ve değişmez kıldığı Nâci imajının ötesine geçmeye katkı sağlayacağını umuyorum.

Muallim Nâci'nin vefatı (25 Ramazan 1310 / 12 Nisan 1309) devrin matbuatında geniş yankı bulur. *Tercümân-ı Hakikat*, *Servet-i Fünûn*, *Resimli Gazete*, *Maarif* gibi gazetelerde çeşitli yazılar yayımlanır. Bu yazıların hemen tamamında ortak nokta Nâci'nin şairliğinin, edebî yönünün, şiire ve lisana vukufiyetinin ve ahlakının övülmesidir. Bu bağlamda ilk yazıya ölümünden iki gün sonra (27 Ramazan 1310 / 14 Nisan 1309) *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesinde rastlanır. Ahmet Midhat Efendi'ye ait yazıda Nâci'den "zamanımızda yetişen ve emsali ma'dûd olan erbâb-ı kemâlden ve medâr-ı mefharetimiz bulunan şuarâ-yı bedi'î'l-beyânın başlıcalarından biri idi" cümleleriyle bahsedilir. Midhat Efendi, merhum damadının bir "kütüphane-i zî-hayat" olduğunu, asıl meziyetinin ve tanınırlığının şairliğinden ileri geldiğini vurguladıktan sonra *Ateşpâre*, *Şerâre*, *Fürûzân* gibi eserlerinin "âli-nazar bir şair" olduğunun delilleri olduğunu dile getirir. Yazıda Nâci'nin *Musa bin Ebi'l-Gazân* adlı eserine özellikle dikkat çekilmesi üzerinde durmanın icap ettiğini düşünüyorum. Zira bu eser, Türk edebiyatında Endülüs tarihine açılan / yönelen ilk eserdir. Abdülhak Hamid'i de etkilediği bilinmektedir. Eserden "Kütüphane-i edebiyatımız içinde öyle bir eser-i ahsenin emsali bulunmaması müellif-i merhûmun namına ne kadar büyük şeref ise edebiyat-ı Osmaniye için o merteye bais-i esefdir." sözleri Nâci'nin görülmeyeni görme, bakılmayana bakma, yeniyi bulup çıkarma ve orijinal olma gibi birçok özelliğine ışık tutmaktadır. Nitekim Midhat Efendi, cümlelerin devamında "Nâci, şiirde kendine mahsus bir tarz-ı beyâna malik olduğu ve âlem-i edebiyatımızda bir mevki-i mahsûsa nâil olduğu tarz-ı inşa ve inşadımızın dahi bir hayli tebdiline sebep olmuştur" diyerek bu hakkı teslim eder. "Bir millete misli pek nadir gelen bu şairin meziyyât-ı edebîsinden başka" (Ahmet Mithat, 27 Ramazan 1310 / 14 Nisan 1309) pek çok ilmi ve insani yönü de övülür yazıda.

Ahmet Midhat'ın bu yazısının başına sadece iki paragraf eklenerek *Servet-i Fünûn*'un 20 Nisan 1309 tarihli nüshasında aynen yayımlanır. Yazının başına eklenen paragraflarda Nâci'den "şâir-i şehir, muharrir-i bî-nazîr" olarak bahsedilir ve nüshanın yüzüncü sayfasında bir fotoğrafının neşredildiği bilgisi verilir. İkinci paragrafta ise "Muallim Nâci fazlıyla, kemaliyle irfanıyla malumat ve müktesebatıyla uluvv-i ahlâkiyla tahayyuz etmiş ve Osmanlı âlem-i şiirine bir başka tarz-ı nevîn vermiş dehâet-i üdebâ-yı Osmaniye'den idi." cümleleriyle övülen Nâci'nin zekâsıyla insanı kendine hayran bıraktığı söylenir. (8 Nisan 1309 / 20 Nisan 1309.) Bu kısa iki paragrafta da ön plana çıkarılan ve yüceltilen yanı onun şiir kudreti ve kendine mahsus oluşudur.

Servet-i Fünûn'la aynı gün bu defa *Resimli Gazete*'de Ahmet Rasim imzasıyla bir yazı yayımlanır ve bu yazıda da Nâci, farklı yönleri ile anlatılır. İlmiyle, ahlakıyla, güler yüzüyle, gençlere yol açıcı tavrıyla,

zekâsıyla, şöhretiyle ve Ahmet Rasim gibi gençlerin yetişmelerindeki rolüyle¹¹ öncü bir şahsiyet portresi ortaya çıkar. “Gâh söylediği bir gazeli gâh bir manzume-i mütercemeyi, bazen bir beyt-i dil-nişini, bazen bir fikr-i hikmeti edâ-yı mahsûsıyla söyleyerek, tebessümleriyle letâfet-i beyânını artırarak sâmiinini müstefid” eden Nâci, bir “şair-i fâzıl, fâzıl-ı bî-müdânî” olarak anlatılır Ahmet Rasim tarafından (8 Nisan 1309 / 20 Nisan 1309). Ayrıca gazetenin bu sayısının ilk sayfasında “Merhum Muallim Nâci” ifadesi ile Muallim’in bir fotoğrafı da yayımlanır. Ahmet Rasim gibi modernleşen edebiyatın en velut kalemlerinden olmanın yanında Türkçenin temiz ve olgun bir yazı dili olması için de büyük emekler sarf etmiş bir şahsiyetin Muallim Nâci’nin üstünlüğünün ve benzersizliğinin vurgulanması önemlidir.

Muallim Nâci’nin vefatı üzerine kaleme alınan yazılardan bir diğeri de *Maârif* gazetesinde yayımlanan Osman Fahri’ye ait “Tarih-nüvis-i Selâtin-i Âl-i Osman Merhum Muallim Nâci” başlıklı yazıdır. Yazı yukarıda bahsedilenlere nazaran bir hayli uzun ve teferruatlıdır. Yazarın tabiri ile bir “tercüme-i hâl” olan yazı kısa bir Muallim Nâci monografisidir. Hayatından, eserlerinden, meziyetlerinden, kişilik ve ahlak özelliklerinden bahisler içerir. Osman Fahri, dostu Nâci’ye karşı duygusal olmakla beraber insaflıdır da. Böyle bir yazı yazma gerekçesini “Çünkü merhumun fazilet ve kemaline ağâh olan her Osmanlı vicdanında bu hazine-i şükür” olarak izah ederken Nâci’nin ahlâkına ve olgunluğuna yaptığı vurgu dikkat çekicidir. Diğer yazılarda ön plana çıkarılan ve yüceltilen şairliğine karşın bu yazıda nesre niçin ehemmiyet verdiği üzerinde durulur. Osman Fahri farkında olarak yahut olmayarak Muallim’in uzak görüşlülüğünü ve modernist yönünü çok önemli bir zaviyeden yakalamıştır:

Şiirin ulviyet ve nezaheti müslem ise de âlem-i edep bilhassa nesir ile perverde-i feyz olacağı Cenab-ı Muallim’in en ziyade vakf-ı efkâr ettiği bir mesele olduğundan ve şiir ne kadar olsa bir zevk kabilinden olup eğer nesrimiz şiirimiz derecesinde bir mertebe-i ulviyeye is’ad edilirse o zaman edebiyatımız tabir-i hakiki ile rasânet kesp edeceğinden hame-i belîğ-i Naci o tarihlerde nesrimizin şimdiye kadar meçhul-ı erbâb-ı kalem olan gayet latif bir şehrah-ı selâmet-penahını keşfetti (Osman Fahri, 17 Şevval 1310 / 22 Nisan 1309).

Bu satırlar üzerinden bir Nâci okumasının ona dair hikâyeyi bütünüyle değiştireceği açıktır. Şinasî’den başlamak üzere bütün bir yenileşme macerasının en temel meselesinin dil olduğu düşünüldüğünde Osman Fahri’nin bu tespitlerinin önemi daha net anlaşılır. Nitekim Fahri “Naci merhumun o tarihlerde yazdığı şiirden parlak nesirler vicdanen teslim olunur ki bizim bedreka-i terakkiyatımız olmuştur” sözleriyle Nâci’nin yenilikçi yanına iyice dikkat çeker. Yazının geri kalanında dikkat çeken bir diğer mühim mesele Muallim Nâci’nin hayatıyla / mizacıyla eserinin ortaklığına yapılan vurgudur. Bu vurgu Nâci’nin çok erken bir devirde Avrupa merkezci bir aksiyolojik tavrıdan uzak oluşu ile nev-i şahsına münhasır bir kendilik bilincine sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Nâci’nin ölümü üzerine kaleme alınan yazılara ilaveten biri ölümünden sonraki bir yıl içinde diğeri ise iki yıl içinde olmak üzere monografik nitelikte iki risalenin yayımlanmasıdır. İlki Salâhî’ye ait (1310/1894), ikincisi ise Hüseyin Avni’ye ait (1311/1895) bu risaleler, hâlen en temel kaynaklardan ikisi olma hüviyetini korumaktadır. Her iki eserde de Muallim Nâci, şiirinin gücü ve selisliği, yenilikçi oluşu, nev-i şahsına münhasırlığı, nesrinin gücü, dile olan vukufiyeti, zekasının keskinliği vb. niteliklerle anlatılır. Nâci’nin öldüğünde henüz kırk iki yaşında oluşu da onun yetenekleriyle yapabilecekleri için yeterli zamanı bulamaması olarak yorumlanır. Bu yorum önemlidir; zira yukarıda zikredilen edebiyat tarihlerinin çoğunda onun geç kalmışlığına yapılan vurguyu sorgulanır hâle getirir. Görüldüğü gibi kırk iki yaşına kadar hem nitelik hem de nicelik bakımından birçok eser vermiş velût ve yenilikçi bir isim olan Muallim Nâci anlatısında odak değiştiğinde imaj da değişmektedir.

11 Nâci’nin gençlerin önünü büyük bir titizlikle açtığına dair benzer bir görüş İbnü’l-Emin Mahmud Kemal’de de vardır. Bkz.: (İnal, 2000, 1431).

Makaleler ve risalelerden sonra dikkati ölümüne düşürülen tarihler çeker. 22 Nisan 1309 tarihli *Maârîf* gazetesinde Edirne Düyûn-ı Umûmiye muhasebesi kâtiplerinden Abbas Efendi ile Kendircîzâde C. isimli bir başka kişinin Nâci'nin ölümüne düşürdükleri tarihlere yer verilir. Abbas Efendi, "Bir keder geldi cihân-ı edebe / İrtihâl etti Mu'allim Nâci" beyitiyle düşürdüğü tarihte bu ölümün edebiyat dünyasını yasa boğduğundan bahsederken Kendircîzâde C. imzalı tarih kıtasında da benzer bir bakış açısı görülür: "Sad hezâr efsûs! O zâtın fevtine / Çeşm-i dâniş eşk-i hûn-âb ağlasun / Söyleyin târîh tâm olsun ana / Nâciye dünyâ-yı âdab ağlasun" (Şevval 1310 / 22 Nisan 1309).

Aynı gazetenin 29 Nisan 1309 tarihli nüshasında ise Mekteb-i Sultânî Farsça hocalarından şair Muallim Feyzi Efendi'nin bir tarih kıtasına yer verilir. Kitada Nâci'nin gönül, kalem ve söz ehli oluşuna ve güzel söz söylemedeki maharetine değinilir:

Hayf! Târîh-i nüvîsende-i Âl-i Osmân
 Ehl-i dil ehl-i kalem ehl-i suhan sertâcı
 İrcî'î emr-i ilâhîsine lebbeyk diyüp
 Âzim-i gülşen-i kuds oldu sühanver Nâci
 Genc olup sinni dahi kırk beş idi tahmînen
 Oldu sad hayf bu dem tîr-i ecel âmâcı
 Vakt-i iftârda mâh-ı ramazân sâim iken
 Göçtü ol mâide-i lutf-i Hudâ muhtâcı
 Olsun ârâmgehi ravza-i cennât-i visâl
 Zâtını karşulasın hayl-i melek efvâcı
 Yâ ilâhî yem-i gufrânma kıl müstağrak
 Sarsun etrâfını deryâ-yı kerem emvâcı
 Feyziyâ rihletine geldi bir a lâ târîh
 Âzim-i huld-i berin oldu Muallim Nâci

1310 (Şevval 1310).

Ali Ekrem ve Ahmet Rasim de Muallim Nâci'nin vefatına tarih düşürenler arasındadır. Ali Ekrem'in "Yine bir kevkeb ufûl eyliyerek / Oldu muzlim edebîn minhâcı / Geldi bir devre-i mâtem şiiire / İrtihâl etti Muallim Nâci" (Aktaran: İnal, 2000, 1430) mısralarıyla düşürdüğü tarih, Nâci için düşürülen en güzel tarihlerden de biridir. Bu ahenkli ve akıcı kıta, anlam bakımından da zengindir. Nâci'yi bir yıldıza benzeten Ali Ekrem, edebiyatın gökyüzünden kayan bu yıldızla edebiyat yolunun karanlığa büründüğünü ve onun vefatıyla şiiirin bir matem devrine girdiğini söyler. Böylelikle Nâci'nin son derece seçkin, özel, yol gösterici/aydınlatici, kutup vb. niteliklerine gönderme yapar ki, bu iltifatların Ali Ekrem tarafından dile getirilmesi bu övgüleri çok daha anlamlı hâle getirir. İbnülemin de benzer mısralarla düşürecek tarihini: "Gerçi hakkında kimi şöyle kimi böyle dedi / Fazl u irfanı müsellemler, yüce bir şair idi" (İnal, 2000, 1434).

Ahmet Rasim de Nâci'nin ölümü üzerine tarih düşürmüştür (İnal, 2000, 1434). "Ömrümde bir defa tarih söyledim. O da merhumun vefâtı günüydü; tarih: "Âzim-i huld-ı berin oldu Muallim Nâci" sözleriyle Muallim'in her şeye rağmen sonsuzluğu yakalayacağımı görmüş gibidir Ahmet Rasim. Ölümü üzerine yazılan makalelerde olduğu gibi düşürülen tarihlerde de öne çıkan Nâci'nin şairlik gücü, etkisi, kâhçılığı, edebî değeri, söz ustalığı kadar faziletleri ve ahlakıyla da üstün bir şahsiyet oluşudur.

Muallim Nâci'nin ölümü sonrasında kaleme alınan metinlerden biri de terkib-i bend biçiminde bir mersiyedir. Mekteb-i Sultânî Farsça hocalarından şair Muallim Feyzi Efendi'nin *Maârif* gazetesinin 6 Mayıs 1309 tarihli nüshasında yayımlanan şiiri buraya kadar sıraladığım çoksesliliği biraz daha çeşitlendirir. Başka bir görme biçimi olan terkib-i bend biçimindeki mersiyede Feyzi Efendi, bu ölümün ardında bıraktığı çaresizlikten yakınır. Muallim Nâci'nin hem edip hem de fert olarak üstün niteliklerini sıralar. Nâci, ona göre kalemiyle aciz bırakan, olgunluğuyla örnek, şirleriyle zihne âhenk veren bir şair olmuştur. Ölümüyle şiirin tepeden tırnağa mateme büründüğünü, ilim ve edebînin onun yokluğuyla büyük bir yara aldığını, bu dünyadan geçmesiyle edebiyatın olgunlaşmasının zarar gördüğünü ve şairlerin onun yokluğunun acısıyla dövünmesi gerektiğini belirtir. Bir daha Nâci gibi bir şair gelmeyecektir âleme; çünkü o sadece büyük bir şair ve edip değil, aynı zamanda hilm, haya, fazilet ve kerem sahibidir (Muallim Feyzi, Zilkâde 1310 / 6 Mayıs 1309) Muallim Feyzi Efendi, Muallim Nâci'nin yakın dostlarından olmak hüviyetiyle bu övgüleri tabii görülebilir; ancak dile getirdiklerinin ölümü üzerine yazılan diğer metinlerin münderecatıyla paralellik göstermesi ve son dönemde yapılan müstakil çalışmaların ortaya koyduğu Muallim Nâci portresiyle uyumaktadır.

Bütün bu metinler dikkate alındığında hem insana hem türe bağlı bu çoksesli atmosferde edebiyat tarihlerinin dondurup tekil ve değişmez kıldığı Nâci imajının karşısında değişken ve zengin bir kültürel kaynak çeşitliliğinden beslenen bir Muallim Nâci imajı ortaya çıkmaktadır. Onun farklı çoğul öznelerin parçası olma yönü böylece daha belirgin hâle gelmektedir.

Sonuç

Modernist ve hümanist anlayışın değişmez, tekdüze, lineer bir bireylik anlayışı öngörmesi, insanı kendi gerçekliği içinde tanımayı daha önemli hâle getirmiştir. Bu, modern biyografilerin en sorunlu yanını oluşturmaktadır. Bunu aşmanın yolu ise biyografilerde tekil ve değişmez bir insan anlatmak yerine, tıpkı hayattaki gibi farklı çoğul öznelerden meydana gelmiş bir insan gerçekliğini olabildiğince yansıtmakla mümkündür. Bilhassa edebiyat tarihlerindeki biyografik anlatılarda da karşılaşılan bu problem, tek boyutlu/tek sesli edebî şahsiyetler meydana getirmektedir. Bu teksesli biyografik anlatıları değiştirmenin yolu ise çoksesli bir biyografi inşa etmekten geçmektedir. Bu bağlamda edebiyat tarihlerinde belli kalıplaşmış ifadelerle anlatılan Muallim Nâci biyografisine çoksesli bir anlatımla yeniden bakmak farklı bir Nâci portresi ortaya çıkarmakta ve bilhassa edebiyat tarihi çalışmaları için yeni imkânlar sunmaktadır. Modernleşmenin ortaya çıkardığı bir kriz ve arayışlar çağında yaşamış ve etkili olmuş Muallim Nâci, edebiyatta modernist bir tutum içinde olmasına rağmen klasik edebiyatı göz ardı etmemesi ve yeniliğin temsilcisi sayılan Recâizâde Mahmud Ekrem'le kalem kavgalarına girmesi sebebiyle kanonik bir dışlanma ile karşılaşmıştır. Bilhassa Recâizâde-Hamid ikilisinin üzerinden ilerleyen edebiyattaki yenileşmenin karşısında olduğu suçlaması onun edebî kariyerini kökünden etkilemiştir. Ekrem'den daha yetenekli ve yeniliğe açık bu şahsiyet erken yaşta ölmesinin getirdiği savunmasızlıkla eski taraftarı olmak, yeniliğin önünde durmak, megaloman olmak gibi hem edebî hem ferdi şahsiyetine karşı yoğun ve derin suçlamalara/tenkitlere maruz kalmıştır. Bu suçlama ve tenkitler giderek yerleşik bir hâl almış ve donmuştur. Edebiyat kamusu da kanonun meydana getirdiği bu söylemi bilinçli yahut bilinçsiz şekilde içselleştirerek tekrarlamıştır. Böylece edebiyat tarihlerinde lineer, değişmez, kemikleşmiş, tek sesli, karikatür bir yazar portresi inşa edilmiştir. Dahası hayatın iniş ve çıkışlarını, kültürel kaynak içinde oluşan zengin benliği, zamanla değişebilen duyarlılıkları ve farklı ilişkiler ağı içindeki insanı bulmak/yakalamak imkânı okurun elinden alınmıştır. Bunu tersine çevirmek ve insanı tarihsel sürekliliği içinde farklı seslerin, atonallığın içinde ve belli bir zaman ve mekânda ortaya çıkan dönüm noktalarında yakalamakla mümkün olabilir. Zira, doğum, ölüm, evlilik vb. dönüm noktalarında kültürün asırlar boyunca ürettiği dikey ilişkiler ağıyla birlikte yatay düzlemde özerk,

bireysel, tikel fiil ve söylemler de ortaya çıkar. Moderniteyle birlikte gelişen yeni ilişkiler ağı ve yeni basın-yayın ve medya sayesinde ise bu özerklik ve yataylık bir çokseslilik meydana getirir. Ölüm gibi önemli dönüm noktalarında bireysel, özerk ve yatay düzlemde ortaya çıkan duygu ve düşünceler o kişiye karşı bir çoksesli bakışı doğurur. Ölüm ilanları, haberler, makaleler, köşe yazıları ya da şiirler bireysel çoksesliliği beslemekle kalmaz onun yanında yeni bir çokseslilik de meydana getirir. Farklı görme biçimlerinin yarattığı çoksesliliktir bu. Bu çokseslilik içinden görülen insan çoğul ve değişkendir. Bu çokseslilik, atonallık, yatay eşitlik ve farklı görme biçimleriyle metinselleştirilen Muallim Nâci, lineer ve teksesli Muallim Nâci'den çok farklı bir şahsiyet olarak belirir. Ölümü üzerine devrin matbuatında yazılan yazılar, ölümüne düşülen tarihler ve kaleme alınan mersiyeler üzerinden bakıldığında edebiyat tarihlerindeki dondurulmuş, tekil ve değişmez Nâci yerine canlı, üretken, yenilikçi, ahlâklı, öncü, yetkin ve yetenekli... bir Muallim Nâci imajı ortaya çıkar.

Kaynakça

- Ahmet Mithat, E. (Ramazan 1310/Nisan 1309). "Bir Ziyâ-ı 'Azîm." *Tercümân-ı Hakikat*, n. 4434.
- Ahmet R. (1980). *Muharrir, Şair, Edib-Matbûat Hâtıralarından*. Tercüman 1001 Temel Eser.
- Ahmet R. (8 Nisan 1309/20 Nisan 1309). "Ziyâ-ı 'Azîm." *Resimli Gazete*, c. 3 (108).
- Akyüz, K. (1995). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri: 1860-1923*. İnkılâp Kitabevi.
- Anar, T. (2013). "Türk Edebiyatında Edebiyat Kanonu: Kanon, Kanona Girmek ve Kanona Müdahâle." *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, s. 1, ss. 40-78.
- Bakhtin, M. (2001). *Karnavalın Romana: Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar*. Ayrıntı Yayınları.
- Bozdağ, E. (2020). *Muallim Naci'nin Düşünce Dünyası ve Tanzimat Yenileşmesindeki Yeri*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Enginün, İ. (2013). *Yeni Türk Edebiyatı: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*. Dergâh Yayınları.
- Førland, Tor E. (2008). "Mentality as a Social Emergent: Can the *Zeitgeist* Have Explanatory Power?." *History and Theory*, v. 47 (1), ss. 44-56.
- Hüseyin A. (1311). *Muallim Naci*. Âlem Matbaası.
- İsmail Hakkı B. (1311). *Osmanlı Meşâhir-i Üdebâsı: Muallim Naci Efendi*, Nişan Berberyan Matbaası.
- İnal, İ. M. K. (2000). *Son Asır Türk Şâirleri (Kemâlî'ş-Şuarâ) III*. (Hazırlayan: Hidayet Özcan), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Kırmızı, A. (2013). "Oto/Biyografik Vebal: Tutarlılık ve kronoloji Sorunları", *Otur Baştan Yaz Beni: Oto/Biyografiye Taze Bakışlar*. (Hazırlayan: Abdulhamit Kırmızı), Küre Yayınları.
- (17 Şevval 1310/22 Nisan 1309). *Maârif Gazetesi*, c. 4, n. 93.
- (24 Şevval 1310/29 Nisan 1309). *Maârif Gazetesi*, c. 4, n. 94.
- Muallim Feyzi E. (2 Zilkâde 1310/6 Mayıs 1309). "Merhum Nâci Efendi'nin Vefatı Hakkında (Terkîb-i Bend) Mersiye." *Maarîf Gazetesi* c. 4, n. 95.
- Okay, M. O. (2015). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı: Fikirler, Türler, Topluluklar, Temalar*. Dergâh Yayınları.
- Osman F. (17 Şevval 1310/22 Nisan 1309). "Tarih-nüvis-i Selâtin-i Âl-i Osman Merhum Muallim Nâci." *Maârif Gazetesi*. c. 4, n. 93.
- Özgül, M. K. (2016). *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler-V. Muallim Naci Efendi*. Kitabevi.
- Salâhî. (1310). *Muallim Nâci*. Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- (8 Nisan 1309/20 Nisan 1309). *Servet-i Fünûn*, n. 111.

- Sevük, İ. H. (1944). *Tanzimat'tan Beri Edebiyat Tarihi I*. Remzi Kitabevi.
- Tanpınar, A. H. (2009). *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. Yapı Kredi Yayınları.
- Tarakçı, C. (1994). *Muallim Nâci Efendi: Hayatı ve Eserlerinin Tedkiki*. Sönmez Ofset.
- Yıldırım, A. (2021). *Muallim Naci'nin Şiirleri Üzerine Bir İnceleme*. Adıyaman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adıyaman.
- Yöntem, A. C. (1944). “Muallim Nâci Tercüman-ı Hakikat'te.” *İstanbul Mecmuası*, n. 19.